

Hegemonya Teorisi Çerçevesinde Avrupa Birliği ve Afrika İlişkileri

Mehmet Ali Yüksel¹

ÖZET

Bu çalışmada, Antonio Gramsci tarafından geliştirilen ve Robert Cox tarafından küresel politika için uyarlanan “hegomonya” teorisi çerçevesinde Avrupa ülkelerinin bir Avrupa Birliği (AB) altında tarihsel bir blok olarak kendi hegemonyasını tesis etme mücadelesi ve bu sürecin Afrika kıtası ile olan ilişkisi ele alınmaktadır. Avrupa ülkeleri tarihten gelen avantajlarını da kullanarak ekonomik bir refah elde etmiş, bilgi üretim süreçlerindeki etkinliği ile de kendisine bir değerler sistemi oluşturmuş ve bunlar çerçevesinde kendilerinin “üstün medeniyet” olduğunu fikrini yaymaya çalışmıştır. Bu algıyı, refahın paylaşılabilmesi düşüncesiyle taçlandırarak genişletmeye başlamıştır. Bu süreçte ise Afrika kıtası ayrı bir yere sahip olmuştur. Çalışmada, AB ve üye ülkelerinin Afrika ile ilişkileri incelenerek, bir ülke veya ülkeler topluluğunun belirli bir bölgede hegemonyasını nasıl oluşturabileceği hususunda literatüre katkı sağlamak hedeflenmektedir. Bu çerçevede, AB Afrika üzerinde hegemonik bir güç olabildi mi? veya olabilir mi? sorularına cevap vermek amaçlanmaktadır. Çalışmada, AB’nin geçmişten gelen etkiyle sınırlı bir dönem Afrika üzerinde hegemon olduğu ancak bu durumun sürdürülebilir olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hegemonya, Avrupa Birliği, Afrika

European Union and Africa Relations within the Context of Hegemony Theory

ABSTRACT

This study examines the struggle of European countries to establish their own hegemony as a historical bloc under a European Union (EU) within the framework of the theory of “hegemony” developed by Antonio Gramsci and adapted by Robert Cox for global politics, and the relationship of this process with the African continent. European countries have achieved economic prosperity by using their historical advantages, have created a value system for themselves with their effectiveness in knowledge production processes, and have tried to spread the idea that they are the “superior civilization” within this framework. They have begun to expand this perception by crowning it with the idea that prosperity can be shared. Before and after this process, the African continent has had a special place. The study aims to contribute to the literature on how a country or group of countries can establish hegemony in a certain region by examining EU-African relations. In this context, it is aimed to answer the questions of whether EU can be a hegemonic power in Africa? or whether it can be. The study concluded that EU had a hegemon over Africa for a limited period due to past influence, but this situation was not sustainable.

Keywords: Hegemony, European Union, Africa.

¹ mehmetali.yuksel@cbu.edu.tr, Dr. Öğretim Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, Manisa, ORCID: 0000-0002-4187-2695

(Makale Gönderim Tarihi: 05.10.2024 / Yayın Tarihi: 29.12.2024)

Doi Number: [10.18026/cbayarsos.1561726](https://doi.org/10.18026/cbayarsos.1561726)

Makale Türü: Araştırma Makalesi

1. GİRİŞ

İktidarın sosyolojisini inceleyen Antonio Gramsci tarafından ortaya konan ve Robert W. Cox tarafından küresel iktidarın analizi için uyarlanan Hegemonya yaklaşımında, kurulan tarihsel bloğun ancak “fikirler”, “kurumlar” ve “maddi kabiliyet” üzerinde yükselmesi durumunda hegemon olabileceği öngörülmektedir. Bu unsurlar sacayağına benzetilmekte ve üçünden birinin eksik olması halinde diğer ikisinin varlığının hegemonik olma açısından bir şey ifade etmeyeceği değerlendirilmektedir. Dolayısıyla bu üç unsura birden aynı anda sahip olamayan tarihsel bloğun girdiği küresel hegemonya mücadelesinde başarılı olamayacağı belirtilmektedir.

Bir kültür ve medeniyet projesi olarak benimsenen Avrupa Birliği (AB), Avrupa devletleri arasında kurulmuş bir tarihsel blok olarak ortaya çıkmıştır. Ancak II. Dünya Savaşı (II.DS) Avrupa ülkelerini önemli ölçüde yıkıma uğrattığı için 1945 sonrası yıllarda belirli bir süre boyunca uluslararası politika ortamında belirleyici aktör konumunda olmamıştır. Bu nedenle Soğuk Savaş yıllarında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) politikalarına tabi ikincil aktör konumunda kalmıştır. Bu süre zarfında kendi içindeki problemleri çözen, ekonomik entegrasyonla başlayıp bir siyasal entegrasyon ideasını hedefleyen bir strateji izlemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesi ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)’nin yıkılması sonrasında hegemonya tesis edebilecek bir konuma geçmiştir. Avrupa’nın tarihinde yer alan sömürgecilik, aydınlanma çağı, sanayi devrimi gibi olgular da hegemonik güç olma yolculuğunda önemli avantajlar ortaya çıkarmıştır. Bu sayede elde ettiği imkânlar ile oluşturduğu ekonomik kalkınmanın anahtarı olma, refah toplumu olma, kültürel üstünlük ve paylaşılabilen bir medeniyet olma algısını ve ortaya koyduğu insan hakları, demokrasi, hukukun üstünlüğü ilkelerini bu mücadelesinde kullanmaktadır. Avrupa’da oluşan bu sosyal ve ekonomik değerler sistemiyle bu değerler sistemini benimseyen her yeni aktörün belirli bir statüde de olsa bu sistem içerisinde yer alabileceği ve pay alabileceği algısı, Birliğin kısa süre zarfında çevresine doğru genişleyen bir hegemonya tesis etmesine imkan sağlamıştır. Uyguladığı gümrük birliği, serbest ortak pazar, ortak para birimi gibi ekonomik politikalar ve Avrupa dillerinin küresel alandaki dominantlığı, hegemonyasının genişleme sürecinde öne çıkan araçlar olmuştur.

Avrupa’nın 400 öncesine dayanan bir hegemonik güç olma mücadelesi bulunmaktadır ve bu mücadeleyi etkileyen birçok faktör söz konusudur.. Fakat bu faktörler içerisinde Afrika ile ilişkilerinin özel bir yerinin olduğu da aşîkârdır. Bu doğrultuda Afrika Kıtası, Avrupa Birliği’nin hem tarihsel bir avantaj sağlamasıyla hem de hegemonyasını tesis edebildiği bir bölge olmasıyla öne çıkmaktadır.

Yapılan literatür taramasında hegemonyayı, Avrupa’da hegemonya mücadelesini, AB Afrika ilişkilerini ele alan çok sayıda çalışma olduğu ancak Avrupa Afrika ilişkilerini hegemonya teorisi çerçevesinde elen alan bir çalışmanın olmadığı görüştür. Literatürdeki bu ihtiyacı gidermek amacıyla yapılan bu çalışmanın bu nedenle önemli olacağı düşünülmüştür. Çalışmada cevap aranan temel problematik AB Afrika üzerinde hegemonik bir güç olabileceği mi? veya olabilir mi? sorularıdır. Bu çerçevede incelenecek

olan temel hipotez ise AB'nin hegemonya tesisi için yeterli maddi kabiliyete sahip olmadığıdır. Çalışmanın birinci bölümünde hegemonya teorisi ele alınmış, ikinci bölümünde Avrupa'nın tarihsel bloğu diyebileceğimiz Avrupa Birliği, hegemonya teorisi çerçevesinde incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Avrupa ve Afrika ilişkileri hegemonya perspektifinden analiz edilmiştir.

2. HEGEMONYA TEORİSİ

2.1. Antonio Gramsci ve Hegemonya Kavramının Doğuşu

Etimolojik kökeni Eski Yunan'a kadar uzanan "Hegemonya" terimi, Yunancada öncü olmak, liderlik etmek anlamında kullanılan "Hegeomai" fiilinden türetilmiştir. İfade ettiği durumun örneklerine daha eski tarihlerde de rastlansa da kavramın ortaya çıkışı ve sistematik bir teoriye dönüşmesi ise 20.yüzyılda olmuştur. İtalyan siyasetçi ve filozof Antonio Gramsci'nin çalışmalarından önce çok daha dar bir kapsama sahip olan hegemonya, Gramsci ile beraber sistematik bir şekilde iktidarın sosyolojisini inceleyen derin bir analize dönüşmüştür. İktidar analizi sonrasında ortaya koyduğu hegemonya kavramı, ikincil unsurların, hakim güç tarafından empoze edilen sosyal hayat doğrultusunda rızalarını kendiliğinden gösterdikleri gönüllü kabule dayanan bir hakimiyeti ifade etmekte kullanılmıştır (Okur, 2010, s.41). Gramsci'ye göre, egemen sınıfın kültürel normlarının, değerlerinin ve fikirlerinin ideolojik üstünlüğü söz konusudur (Woolcock, 1958, s.204). Hegemonya teorisinin temel varsayımı, çok az kişinin katılmayacağı bir varsayımdır: İnsan sadece güçle değil, aynı zamanda fikirlerle de yönetilir (Bates, 1975, s.351).

Gramsci, 1926 - 1937 yılları arasında yazdığı "Hapishane Defterleri" ismiyle bilinen çalışmalarında iktidarın sosyolojisini incelemiş, bir toplumda sınıfların ya da sosyal grupların hâkimiyeti nasıl ele geçirdiklerini ve nasıl sürdürdükleri problematiğine yoğunlaşmıştır (Okur, 2010, 40-41). Yaptığı iktidar analizi sonrasında bir çatı kavram olarak "Hegemonya" terimini ortaya koymuştur. Hegemonya kavramı ile modern İtalya'da hâkim sınıf ve alt sınıflar arasındaki ilişkinin nasıl oluştuğu ve sürdürdüğü izah etmeye çalışmıştır (Wells, 2007, s.181). Gramsci'nin sağlığında düzenleme imkanı bulamadığı bu düşünsel ve felsefi notlar ölümünden sonra 6 ayrı cilt ve editöryal başlıklar halinde 1948 ve 1951 yılları arasında yayınlanmıştır. Hegemonya Teorisi'nin temeli de bu 6 cilt olmuştur;

- Tarihsel Materyalizm ve Benedetto Croce'nin Felsefesi (1948)
- Aydınlar ve Kültür Örgütlenmesi (1949)
- Risorgimento (1949)
- Machiavelli, Politika ve Modern Devlet Hakkında Notlar (1949)
- Ulusal Edebiyat ve Yaşam (1950)
- Geçmiş ve Bugün (1951).

Gramsci'nin eserlerinde dağınık bir şekilde işlenen hegemonya'ya dair fikirler bir bütün olarak ele alındığında, Gramsci'nin teorisini; "Tarihsel Blok", "Hâkimiyet-Yöneticilik

Farkı”, “Çifte Perspektif”, “Hâkimiyet-Ahlaki Hegemonya Farkı”, “Entelektüel Sınıf” ve “Bilginin Üretimi” olmak üzerinde 6 unsurla şekillendirdiği görülmektedir.

Lider gurup etrafında istikrarlı bir şekilde oluşan koalisyonlar Gramsci tarafından “Tarihsel Blok” olarak tanımlanmıştır. Bu koalisyonlar hegemon olabilmek ya da mevcut konumlarını koruyabilmek için tarihsel bloğun lideri etrafında kenetlenmiştir. Gramsci’nin bu bloklara tarihsel demesinin sebebi ise blokların var olduğu süreyle alakalı değildir, blokların tarihselliği oluşumunda etkin olan koşul ve dinamikler gereği er ya da geç dağılmak zorunda olmasından kaynaklanmaktadır. Bu koşul ve dinamiklerin başında hegemonik mücadeleye girişen grupların üretim ilişkileri ile küresel ve ulusal düzeydeki ideolojik iklim etkili olmaktadır. Hegemonya için egemen bir ekonomik konum ve işlev gerekli koşul olmakla birlikte, hegemonik bir sistemin kurulması için siyaset ve ideolojinin örgütlenmesi de gereklidir (Im, 1991, s.131).

Gramsci’ye göre tarihsel bloğun ya da tarihsel blok içerisindeki bir grubun hâkimiyeti elde etmiş olması, onun yönetici konumunda olması için yeterli değildir. Hâkim grubun yönetici vasfını kazanması yüksek bir senteze dayanmasına kolektif bir iradeyi temsil eden entelektüel ve ahlaki liderliğe erişmesine bağlıdır (Okur, 2010, s.44). Bu bağlamda Gramsci burjuvazinin kolektif iradeyi temsil edemediği için hâkimiyet ile yetinmek zorunda kaldığını, iktidarın alt kesimler tarafından kabul edilmediğini ve bu yüzden de idarenin zayıf ve istikrarsız kaldığını ileri sürmektedir.

Gramsci’ye göre hegemonya, “fiziki güç\zorlama” ile “kültürel ikna\rıza” unsurlarını birleştiren sosyal ve politik bir kontrol tarzını ifade etmektedir. Gramsci bu görüşünü açıklamada Machiavelli’nin “Centeur” söyleminden esinlenerek ortaya koyduğu “Çifte Perspektif” kavramından faydalanmaktadır. Çifte Perspektif, kuvvet ve rızanın bir arada bulunduğu bir yapıyı ifade etmektedir. Hegemonya bu iki unsuru da içermekte fakat rızayı daha öncelikli görmektedir. Gramsci rıza söyleminin içeriğini doldurmak içinde ahlakilik kavramına yer vermiştir.

Ahlakilik, Gramsci’ye göre Hegemonya anlayışında önemli bir yeri bulunan kavramlardan biridir. Gramsci’ye göre tarihsel blok ya da tarihsel blok içerisindeki bir grup, toplumun sahip olduğu değerler sistemi içerisinde kendisine yer bulabilecek ahlaki ve entelektüel yapılar geliştirmeksizin elindeki gücü ya da iktidarını koruyamaz (Fontana, 2013, s.17). Oluşturulan yapıların ahlaki olup olmadığı ise sadece hegemonun çıkarlarını değil, hegemonu tabi olan ikincil grupların da çıkarlarını gözetip gözetmediğine bakılarak belirlenebilir. Başarılı bir şekilde kurulmuş ahlaki yapılar, ikincil grupların hegemonun sistemine dahil olmasında “aktif rıza”nın elde edilmesini sağlamaktadır. Aktif rıza, hâkimiyet kazanmış bir grubun hegemon olabilmesi için en gerekli koşul olan yüksek bir sentezin ve kolektif iradenin oluşturulmasının kilit faktörüdür.

Hegemonun kurduğu sistemin ahlaki olduğu algısının oluşması ise bilginin elde edilmesi ve işlenmesini kapsayan bilgi üretim sürecinin bir sonucudur. Gramsci bilgi edinme teorisini kimlik ve çıkarlarla ilişkilendirmiştir. Hegemon, kendi çıkarlarını evrensel ve nesnel olarak sunar ve böylece kendi vizyonunun istekli takipçilerini yaratır (Kumar, 2011,

s.37). Bu yüzden Gramscigil Hegemonya belirli bir bilgi yapısının ve değerler sisteminin inşası anlamına gelmekte, kendi bilgi ve değer sistemini yaratıp bunları genel ve evrensel kabul ettirebilen grupların entelektüel ve ahlaki liderliğe ulaşmasıdır (Okur, 2010, s.45).

Gramscigil Hegemonyada bilgi üretim sürecinde ve kitlelerin eğitilmesinde öne çıkan bir entelektüel sınıf söz konusudur. Gramsci bu entelektüellerin “Organik” olduğunu ileri sürmektedir. Gramsci’ye göre bağımsız bir entelektüel topluluk yoktur, her sosyal grubun kendi entelektüel kesimi vardır. Bu organik entelektüeller adeta bir meşrulaştırma uzmanı gibi çalışmaktadır. Bu entelektüel sınıf, yönetici grubun kültürüyle, ikincil kitlelerin kültürleri arasındaki çelişkiyi çözümlenerek mevcut güç yapısını ikincil gruplar için kabul edilebilir kılmaktadır (Okur, 2010, s.46). Gramsci’nin hegemonya teorisinde entelektüel sınıfın gruplar arasındaki fonksiyonu sadece sosyal ve kültürel alanda sınırlı kalmamakta, hegemon grubun değerlerin ve çıkarlarının genel değerler ve ortak çıkarlar olduğu algısını oluşturmayı da kapsamaktadır. Bu entelektüeller ve organik olarak bağlı buldukları hegemon grup, bahsedilen ikincil gruplara yönelik sosyal ve ekonomik uyumlaştırma çalışmalarını yaparken ellerinde tuttıkları bilgi üretim süreçlerinden, devlet iktidarından ve eğitim sisteminden faydalanmaktadırlar. Buna karşın mevcut hegemonya karşı kendi hegemonyalarını oluşturmak için tarihsel blok inşa etmeye çalışan gruplar ise çalışmalarını sivil toplum üzerinden yürütmektedir. Bu durumu doğru bir şekilde analiz edebilen Gramsci de, sivil toplumu siyasal eylemlerin gerçekleştiği iki üst yapı düzeyinden birisi olarak göstermiştir.

Gramsci, iki üst yapı analiz düzeyi olarak gördüğü sivil toplum ve devletin birbirleri ile olan ilişkisinin farklılık gösterdiği üç farklı model ortaya koymuştur. Bunlardan birincisi devletin sivil toplu ile zıt olduğu modeldir. İkincisi devletin sivil toplumu kuşattığı ve sivil toplum ile devletin özdeşliğinin sağlandığı modeldir. Üçüncüsü ise devletin diktatörlük artı hegemonya ve siyasi toplum artı sivil toplum olarak ortaya çıktığı modeldir (Fontana, 2013, s.141) Gramsci’nin bu modelleri geliştirmesindeki amaç hegemon olmayı hedefleyen grupların yapması gereken mücadeleyi ortaya koymaktır. Gramsci, hegemonya analizinde mevcut hegemonya karşı bir hegemonya kurmak isteyen tarihsel bloğun gerçekleştirilmesi gereken iki mücadele olduğu vurgulanmıştır. Gramsci, bunlardan ilkinin “konum savaşı”, diğeri de “manevra savaşı” olarak tasvir etmiştir (Okur, 2010, s.50). Konum savaşı, sivil toplum düzeyinde yürütülen rıza kazanma muharebesidir. Bu mücadelenin amacı toplumu oluşturan bireyler üzerinde geçici bir nüfus sağlamak değil, bireylerin gönül dünyalarına hitap ederek gönüllülük esasında şekillenen bir etkileşim ile mücadeleyi yürüten grubun çıkarları doğrultusunda oluşturmaya çalışacağı yeni devlet için sosyal zemin hazırlamaktır. Manevra savaşı ise, kazanılmış bir konum savaşı ile sivil toplum düzeyinde belirli bir hegemonyanın sağlanması sonrasında hedeflenen devlet iktidarını ele geçirmek için yürütülmesi gereken mücadeledir. Gramsci’ye göre sağlam bir hegemonik sistem oluşturabilmenin şartı da hem konum savaşının hem de manevra savaşının kazanılmasıdır. Bu süreçleri yaşamadan iktidarı ele geçiren bir grup ve o grubun kuracağı sosyal düzen yeterli meşruiyete erişemeyeceği için, tarihsel blok olma yolundaki gruplar çifte

perspektifin (kuvvet/rıza) kuvvet unsuruna ağırlık vererek yönetmeye kalkışacak ve nihayetinde hegemonluğunu ve iktidarını kaybetmek zorunda kalacaktır.

2.2. Hegemonya'nın Uluslararası İlişkilere Uyarlanması

Gramsci'nin çalışmaları hegemonya kavramının altını doldurmuş, siyaset analizlerinde kullanılabilir teorik bir model ortaya çıkarmıştır. Ancak Gramsci'nin analizinin İtalya kapsamında devletin iç unsurları arasındaki mücadeleyi inceleyen bir analiz olması, hegemonya teorisini iç siyaset ile sınırlı kalmasına neden olmuştur (Worth, 2011, s.373). Teorinin iç siyasi dinamikleri açıklamada işlevsel olması ile tespitlerinin ve yaklaşımlarının doğruluğu dair oluşan kanı devletler arası siyaseti de hegemonya açısından ele alma ve inceleme isteği uyandırmıştır. Gramsci'nin teorisini uluslararası sisteme uyarlayan Robert W. Cox, sistemdeki aktörlerin aralarında kurdukları ittifakları ve birbirlerine karşı giriştikleri güç mücadelesini hegemonya ekseninde yorumlayarak literatürdeki bu gereksinimi karşılamaya çalışmıştır. Cox'dan sonra bu alandaki en büyük katkı Robert Gilpin'in çalışmaları olmuştur.

Robert Cox, küresel boyutta bir hegemonya tesis edilebilmesi için, hâkimiyet sahibi grubun bu hâkimiyetini “fikirler”, “kurumlar” ve “maddi kabiliyet” üzerine inşa etmesinin kaçınılmaz bir gereklilik olduğunu ileri sürmüştür. Cox'un bu yaklaşımı, üçlü saçağı modeli şeklinde ifade edilmektedir. Zira belirtilen unsurlardan birinin eksikliği durumunda diğer iki unsurun varlığı hegemon olmak için yeterli gelmeyecektir (Cox, 1987, s.62).

Dünya tarihindeki çeşitli dönemlerde rastlanan bir imparatorluğun, bir devletin ya da herhangi bir siyasal birimin sahip olduğu hâkimiyet ile küresel ölçekli bir hegemonya arasındaki en temel fark “rıza” unsurudur. Gramsci'nin iç siyasette rızanın üretimine dair düşüncelerini geliştiren Cox, uluslararası alanda hâkimiyet sahibi bir aktörün rızanın üretimini nasıl gerçekleştirebileceği ve nasıl hegemon olabileceği konusu üzerinde çalışmış ve bunu da “fikirler” unsuru ile formülize etmiştir. Cox'a göre hegemon olmak isteyen bir devlet ekonomik, sosyal ve siyasi yapılanmasını ikincil devletlerin benimsemesini ve taklit etmesini, kilit değerlerini de benzeştirmesini sağlamalıdır (Cox,1993,150).

Maddi kabiliyet, hegemon olmak isteyen aktörün “fikirler” olarak imgelemiş sosyal, ekonomik ve kültürel yapısının benimsenmesinde çekim etkisi yaratacak bir güç kapasitesini ifade etmektedir. Ayrıca hegemonyanın çifte perspektifinden birisi olan “kuvvet”in uygulanabilirliği doğrultusunda ikincil aktörlerin iknasını kolaylaştıracak ve hegemonun sisteminin kabulüne yönelik rızanın oluşumunda etkili olacaktır. Hegemon aktörün, ödül ve ceza dağıtarak kuralları uygulatabilmesi; kendi çıkarlarının sınırlarına kadar kolektif fayda sağlayarak uyumlu davranışı teşvik edip işbirliğini geliştirmesi gereklidir (Puchala, 2005, s.572). Bu çerçevede hegemonun yerine getirmesi gereken sorumluluklar maddi kapasite ile orantılı olarak uygulanabilir olmaktadır. Hegemonun sorumlularının kapsamı ise modern devlet öncesi imparatorluklarda olduğu gibi, hegemonik güçlerin kendi çıkarlarını da sağlamak karşılığında, güvenlik ve refah gibi uluslararası toplumsal faydayı korunmasıdır. (Gilpin, 1981, s.144-145)

Coxgil hegemonya teorisinin üçüncü unsuru olan kurumlar ise fikirlerin maddi kabiliyetle desteklenerek vücut bulduğu halidir. Kurumlar, hegemonun sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısı ile hegemonu tabii olan ikincil aktörlerin sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal yapısı arasında köprü görevini üstlenmektedir. Bu çerçevede hegemonya, emperyal güçler gibi davranan devletlerin kullandıklarından daha incelikli stratejiler aracılığıyla uygulanan bir politikanın ürünü olduğunu söylemek mümkündür (Destradi, 2008, s.10).

Küresel iktidarın sosyolojisine odaklanan Cox, Gramsci'nin analizlerinde aldığı gibi, sivil toplumu hem mevcut iktidar yapısının güç temeli hem de muhalif grupları bir arada bulduran bir zemin olarak değerlendirmektedir (Okur, 2010, s.57). Cox'a göre dünya hegemonluğuna giden yolun ilk adımı tarihsel blok içerisinde liderliği ele geçirmektir. Bu liderliği ele geçirmek için de hegemon olma amacı taşıyan devletini sivil toplumunun uluslararasılaşarak, hegemonun diğer devletler üzerinde etki edebilmesine yardımcı olması gerekmektedir. Böylece hegemon ile uluslararası düzeydeki sosyal tabakalar arasında uyuşma mümkün kılınacak ve hegemon bulunduğu noktadan çevreye doğru genişleyebilecektir. Bazen hegemonun sağladığı güvenlik şemsiyesinin gölgesinde meydan okuyanlar ortaya çıkabilir. Hegemon aktör, meydan okuyanın statükoyu değiştirmesini daha fazla kaynak üreterek veya imparatorluğun sürdürülmesinin maliyetlerini azaltarak engelleyebilir (Biswas, 2016, s.1034).

3. HEGOMONYA VE AVRUPA BİRLİĞİ

3.1. Tarihsel Blok Olarak Avrupa'nın Birliği

Birleşmiş bir Avrupa hayali, gerçek bir siyasi projeye dönüşüp ülkelerin hükümet politikalarında uzun vadeli bir hedef haline gelmeden çok önce bile filozoflar ve öngörülü devlet adamlarının düşüncelerinde yer almıştır. Bu düşüncelere uzun yıllar boyunca barışçıl bir düzenin, insanlığın ve medeniyetin zirvesi olarak tahayyül edilen bir ütopya olarak bakılmıştır. Avrupa tarihinde bakıldığında, feodel yapıdan imparatorluklara geçişte, İmparatorluklar arasındaki rakabette, İmparatorlukların yıkılıp ulus devletlerin oluşmasında sürekli savaş ve yıkımlar olduğu görülmektedir. Bu sürecin zirvesi ise İkinci Dünya Savaşı olmuştur. Avrupa'da büyük bir yıkıma ve her alanda bir çöküntüye sebebiyet veren İkinci Dünya Savaşı sonrasında, Avrupalı devlet adamlarında Avrupa'da kalıcı bir barış oluşturma hayati olduğu düşüncesi ağırlık kazanmıştır.

Kalıcı bir barışın tesis edilmesi için, Avrupa ülkeleri arasındaki kronikleşmiş sorunlar ve tarihsel derinliği bulunan düşmanlıkların bitirilmesi öncelikli hedef olarak belirginleşmiştir. Bu doğrultuda Fransa ve Almanya arasında yüzyıllardır süregelen çekişmenin sona erdirilmesi en temel gereksinim olarak görülmüş ve Fransa Dışişleri Bakanı Robert Schuman, Milletler Cemiyeti (MC) Genel Sekreteri Jean Monnet'in tasarısına dayanarak harekete geçmiştir. Schuman, savunma sanayinin en temel hammaddesi ve savaşların körükleyicisi olan demir çelik sanayinin ve enerji kaynaklarının kolektif bir kontrolünü öngören bir plan tasarlamış, 9 Mayıs 1950 tarihinde Avrupa Devletlerini kömür ve çelik üretiminde alınan kararları bağımsız ve uluslararası bir kuruma devretmeye davet etmiştir (TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, n.d.).

Schuman Deklarasyonu'nun bir sonucu olarak, 1951 yılında, Belçika, Federal Almanya, Lüksemburg, Fransa, İtalya ve Hollanda'dan oluşan 6 üye ile Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT) kurulmuştur. Söz konusu Topluluğun Yüksek Otoritesi'nin ilk başkanı Schuman Deklarasyonu'na ilham veren Jean Monnet olmuştur. Böylece, savaşın ham maddeleri olan kömür ve çelik, barışın da ilk adımı olmuş ve dünya tarihinde ilk defa devletler kendi iradeleri ile egemenliklerinin bir kısmını uluslararası bir kuruma devretmiştir (Özdal, 2013, s.60). 6 üye devlet, kömür ve çeliğin yanı sıra diğer sektörlerde de ekonomik birliği kurmak amacıyla 1957'de Roma Antlaşması imzalamıştır. 1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren Roma Antlaşmasıyla Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile Avrupa Atom Enerjisi Topluluğu (EURATOM) oluşturulmuştur. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) ile nükleer enerjinin barışçıl amaçlarla ve güvenli biçimde kullanılmasını sağlamak, üye devletlerin araştırma programlarını koordine etmek amaçlanırken, AET ile malların, işgücünün, hizmetlerin ve sermayenin serbest dolaştığı bir ortak pazarın kurulması ve en nihayetinde siyasi bütünlüğe gidilmesi amaçlanmıştır. Avrupa'da siyasi bir birliğe giden sürecin en önemli adımlarından biri 1965 yılında gerçekleştirilmiştir. 1965 yılında imzalan Füzyon Antlaşması (Birleşme Anlaşması) ile AKÇT, AET ve EURATOM bir çatı altında toplanmıştır. Avrupa Toplulukları olarak nitelendirilen bu yeni yapı için tek bir konsey ve tek bir komisyon oluşturulmuştur. Yeni katılımlar ve yaşanan diğer gelişmeler sebebiyle topluluklarda yasal düzenlemeye gitme ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyacı gidermek için 1987 yılında yürürlüğe konan Avrupa Tek Senedi ile de Avrupa Topluluklarını kuran Antlaşmalarda kapsamlı bir biçimde değişikliğe gidildi (TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, n.d.).

Avrupa ülkeleri tarafından benimsenen bu süreç 1990'lara geldiğinde siyasi birlik için gereken altyapı açısından yeterli zemini oluşturmuştur. Soğuk Savaş'ın bitimi ve SSCB'nin dağılması da bu zemini güçlendirmiştir. Bu çerçevede 1 Kasım 1993 tarihinde yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması (diğer adıyla Avrupa Birliği Antlaşması) ile siyasi bir birlik olarak AB resmen kurulmuştur. Maastricht anlaşmasıyla parasal birliğin şekillendirilmesi, Avrupa vatandaşlığının oluşturulması, ortak dış ve güvenlik politikası için mekanizmalar geliştirilmesi, adalet ve içişlerinde işbirliği politikalarının üretilmesi hedeflenmiş ve bu hedefler çok geçmeden gerçekleştirilmiştir (Özdal, 2013, s.60). Bu kapsamda Maastricht Antlaşması sayesinde AB'nin üç sütunlu yapısı oluşturulmuştur. Bu yapının ilk sütununu Avrupa Toplulukları (AKÇT, AET ve EURATOM), ikinci sütununu Ortak Dışişleri Güvenlik Politikası, üçüncü sütununu ise Adalet ve İçişleri olarak şekillenmiştir.

AB'nin derinleşme süreci olarak ele alınan bu süreçteki son önemli aşama, 2007 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile gerçekleşti. Bu antlaşma ile temel olarak, AB'nin karar alma mekanizmalarındaki tıkanıklıkların giderilmesi ve birliğin daha demokratik ve etkili işleyen bir yapıya kavuşması sağlandı.

AB, yaşadığı bu entegrasyon sürecinin sonunda tam bir siyasi birlik özelliklerini taşımaktan uzak olmakla birlikte, ekonomik alanda ve hukuki yapılanmada önemli bir mesafe katettiğini söylemek mümkündür. Buradaki temel başarı kendi aralarındaki fiili bir çatışma durumunu ortadan kaldırmaları ve bir araya gelebilerek bir tarihsel blok

oluşturabilmeleridir. Gramsci'nin tarihsel blok yaklaşımı düşünüldüğünde Avrupa ülkelerinin hegemonya tesisi için başarılı bir şekilde bir araya gelebildikleri görülmektedir.

3.2. AB'nin Sahip Olduğu Hegemonya Araçları

AB'nin kurulmasıyla oluşan Avrupa'nın tarihsel bloğu, çevresine bölgesine ve dünya geneline hegemonik bir etki kurmak için hali zahırda üyelerinin sahip olduğu unsurlara ek olarak bir takım unsurları da geliştirmiştir. Hegemonya teorisindeki fikirler kriteri çerçevesinde üstün medeniyet algısı oluşturmuş, kurumlar kriteri çerçevesinde AB müktesabati tesis edilmiş ve genişleme dalgalarıyla bu müktesabatın yayılması sağlanmıştır. Dünya genelinde bulunan dil estitüleri ile sağladığı yaygın dil eğitimi ile hem fikirler hem kurumlar kapsamında etkisini güçlendirmiştir. Maddi Kabiliyet kapsamında en önemli hamlesi ise parasal birlik oluşturması ve doların global hegemonyasına meydan okuması olmuştur.

AB, Antik Yunan döneminden beri filozofların, felsefecilerin ve düşünürlerin hayalini kurduğu özlemine çektiği değerler manzumesinin realiteye yansması şeklinde lanse edilmektedir. Aslında bu nitelendirme bile AB'nin hem kendi sosyal tabanında hem dünya genelinde üstün kültür sahibi bir Medeniyet olduğu algısı oluşturmak istediğinin bir tezahürüdür. AB'nin geliştirdiği söylemler ve bu doğrultuda yürüttüğü çalışmalar da, sosyal tabanda planlanan etkiyi göstermiştir. 1950'li yıllardan bu yana AB yurttaşlarının büyük çoğunluğu AB'nin kendileri için iyi bir şey olduğunu ifade etmektedir (Canbolat, 2014, s.289). Geçmiş 300 yılın maddi ve manevi birimini üzerinde taşıyan Avrupa ülkeleri sahip oldukları bu avantajı mimariden kültür sanata, teknolojiden sanayiye, eğitimden sağlığa her alanda kullanmışlardır (Gordon, 2010, s.108).

Tarihsel blok olma sürecinde sağladığı başarılı ivme sebebiyle dikkatleri üstüne çeken Avrupa'da bütünleşme çalışmaları sürecin başında yer almayan diğer Avrupa ülkeleri üzerinde de bir çekim etkisi oluşturmuştur. Entegrasyon sürecine dâhil olan devletlerin ve ya dâhil olacak olan devletlerin kendi egemenlik alanlarını kendi istekleriyle paylaşmadan önce kurumsallaşmış bir yapının oluşturulmuş olması bir zorunluluktur. Bu doğrultuda “demokrasi”, “hukukun üstünlüğü”, “insan hakları”, “ifade özgürlüğü” gibi olguların ön planda olduğu bir Avrupa değerler sistemi doğurmuş ve gelişmiştir. Bu değerler sistemine ek olarak Avrupa'da esen liberalleşme rüzgârlarının da etkisiyle serbest piyasa ekonomisi ve sonrasında yaşanan ekonomik refah AB'ye birçok alanda avantajlar sağlamıştır. Doğal olarak bu durum da Avrupa'nın bir çekim merkezi olarak görülmesine uygun ortamı hazırlamıştır.

Altı kurucu üye ile başlayan sürece Birleşik Krallık, Danimarka ve İrlanda'nın da dâhil olduğu 1973 yılında yaşanan ilk yeni katılımdan sonra 1981'de Yunanistan'ın, 1986 yılında İspanya ve Portekiz'in katılımları gerçekleşti. Avusturya, Finlandiya İsveç'in katılımıyla, 1995 yılında üye sayısı 15'e yükselen AB'nin tarihindeki en büyük genişleme dalgası 2004 yılında gerçekleşmiş; Çek Cumhuriyeti, Estonya, GKRY, Letonya, Litvanya, Macaristan, Malta, Polonya, Slovakya ve Slovenya AB'ye dahil olmuştur. 2007 yılında, Bulgaristan ve Romanya'nın katılımıyla AB'nin üye sayısı 27'ye yükselmiştir. 2013 yılında Hırvatistan'ın

katılımıyla Avrupa Birliği Üye Devlet sayısı 28'e ulaşmıştır. AB'nin üye sayısının artması önemlidir. Fakat daha önemli olan ise üye alım sürecinde birlik ve aday ülke arasında gerçekleşen müzakereler ve AB müktesebatına uyumu yönelik aday ülkenin gerçekleştirdiği değişikliklerdir. Zira bu değişimler ve yasalar Avrupa Birliği'nin Hegemonyasının yayılmasındaki esas unsurdur. Bu sebeple, "asıl artan üye sayısı değil, Avrupa Birliği'nin hukuki, siyasi ve kültürel nüfus alanıdır" demek yanlış olmayacaktır.

Hegemonya tesisindeki en önemli unsurlardan biri de hiç şüphesiz dildir. Bunun sebebi ise dilin bir milletin ruhunu yansıtması ve o dili konuşan topluluğun o milletin genel karakteristik özelliklerini benimsemeye başlamasıdır. Gerçekten de dili alınan bir toplumun milli kimliği kısa sürede kaybolmakta ve baskın kültürün dilin potasında erimeye başlamaktadır. Uluslararası bir aktör dilini konuşan topluluklar üzerinde birçok faktör ile hegemon olabilmektedir. Dil sayesinde bu toplulukların tüketim alışkanlıkları, ekonomik ilişkileri, yaşam tarzları, düşünce yapıları üzerinde etki yaratabilen bir aktör bunu çok kısa sürede kendi hegemonyasının tesisine tahvil edebilmektedir. AB'nin giriştiği küresel hegemonya mücadelesinde en güçlü kozu muhtemelen dil kozudur. Avrupa'nın tarihinde bulunan coğrafi kesifler, kolonicilik ve sömürgecilik süreçleri Avrupalıların dünyanın çeşitli bölgeleriyle yoğun bir bağlantı kurabilmesine imkan sağlamıştır. Emperyalist yönetimi benimseyen Avrupalılar bu fırsatı vakit kaybetmeden lehlerinde kullanmışlar ve dünya üzerinde büyük bir dil hakimiyeti kurmuşlardır. Avrupalılar, bu sayede bugün bile bu topluluklar üzerinde etki kurabilmekte, ilişkilerini güçlü tutabilmektedirler.

Uluslararası politikada hegemon güç olmak isteyen bir aktör, uluslararası ticarete etkin olarak kullanılan bir para birimine de ihtiyaç duymaktadır. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dünyada küresel hegemon olarak kabul edebileceğimiz ABD'nin para birimi olan dolar, uluslararası ticaretin kahir ekseriyetinde hâkim para birimi idi. Kendi hegemonyasını oluşturmak isteyen AB'nin bu hedefi için doların karşısına bir alternatif ile çıkması kaçınılmaz bir gereklilik olmuştur. Üstelik ortak para birimi, sosyal yapısını kendi hegemonyası için şekillendirmede de gerekli bir araçtı. Bu doğrultuda geliştirilen Avrupa ortak para birimine Euro adının verilmesi 16 Aralık 1995'te resmen kabul edildi. 1 Ocak 1999'da hesap birimi olarak dünya finans piyasalarına tanıtıldı ve 1 Ocak 2002 tarihinde resmen tedavüle girerek 12 ülkede kullanılmaya başlandı. Günümüzde yaklaşık bir trilyonluk bir sirkülasyona sahip olan Euro, tedavüle girmesiyle birlikte dünya genelinde hızlı bir itibar yükselişi yaşamıştır. ABD Doları sonrasında dünyadaki en büyük rezerv para birimi ve en çok kullanılan ikinci para birimi olmuştur. Ortak para birimi ve yasal ödeme aracı olarak Euro'yu seçen 19 Avrupa Birliği üyesinin oluşturduğu ekonomik ve parasal birliğe, Euro bölgesi resmî adıyla "Eurozone" denir. 1 Ocak 2015 itibarıyla Euro Bölgesi'nde; Almanya, Avusturya, Belçika, Estonya, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İrlanda, İspanya, İtalya, Kıbrıs, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Portekiz, Slovakya, Slovenya ve Yunanistan bulunmaktadır. Diğer AB üyesi ülkeler (Birleşik Krallık ve Danimarka hariç) kriterleri karşıladıkları zaman Euro Bölgesi'ne katılmak zorundalardır. Euro Bölgesi'ne giren bir birlik üyesinin bu bölgeden çıkıp çıkamayacağını belirleyen herhangi bir hüküm bulunmamaktadır. Zaten bugüne kadar da hiçbir ülke bu

bölgeden ayrılmamıştır. AB'nin hegemonya aracı olarak geliştirilen Euro, entegrasyonun ekonomik bir aracı olarak tanıtılmasına rağmen, siyasi, sosyal ve kültürel bir boyuta da sahiptir (Lorca-Susino, 2010, s.3). Para birimleri, onu kullananlar üzerinde bir aidiyet hissi uyandırabilmektedir. Bu doğrultuda, Avrupa sınırları içerisinde 335 milyon insan tarafından kullanılan Euro'da onu kullanan bu topluluğun, Avrupa siyasal hegemonyasının yayılmasına katkı sağlamaktadır.

AB'nin maddi kabiliyeti uluslararası sistemde var olan diğer devletler karşısında hegemonya tesisi açısından yeterli bir seviyede olmadığı açıkça görülmektedir. Zira tüm birlik üyelerinin toplam askeri kapasitesi, ABD'nin askeri kapasitesi karşısında kıyaslanamayacak düzeyde yetersizdir. Ayrıca birlik içerisindeki ülkelerin kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleştirdiği hareketler ve üyelerin neredeyse tamamının ihtiyaç duyduğu enerji kaynaklarında ve hammaddelerde dışa bağımlı olması birliğin kapasitesi açısından ciddi bir zafiyet oluşturmaktadır. Maddi kabiliyet açısından AB'nin en zayıf olduğu alan zorlama araçlarıdır. Bu alanda en büyük eksiklik AB'nin ortak bir ordusunun bulunmamasıdır. AB üyesi devletlerinin askeri gücü ve Kuzet Atlantik Savunma Anlaşması (NATO) ile kapatılmaya çalışılan bu eksiklik Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması ile daha da büyük bir açık olmuştur. 2020 yılında Birleşik Krallık'ın birlikten ayrılması tüm unsurlar açısından AB'nin hegemon olma pozansiyelini zayıflatan bir etki oluşturmuştur. Fikirler bu anlamda en az etkilenen kriter iken maddi kabiliyet ise en çok zayıflayan kriter olarak belirginleşmiştir.

4. AVRUPA BİRLİĞİ VE AFRIKA ARASINDA HEGEMONİK ETKİLEŞİM

15. ve 16. yüzyılda Avrupa ekonomisi için hayati bir önem taşıyan Çin ve Hindistan ile gerçekleştirilen ticari ilişkiler Avrupalıların bu ticaretlerini yürüttükleri yollar üzerinde güçlü bir devlet olarak karşılaştıkları Osmanlı İmparatorluğu tarafından tehdit edildiği için, Avrupalıların ticaret yollarında yeni alternatifler aramaları bir zaruret haline gelmiştir (Hazar, 2011, s.8). Bu bağlamda 15. ve 16. yüzyılda Avrupalılar tarafından yeni ticaret yolları ve yerleri bulmak amacıyla gerçekleştirilen faaliyetlerle birlikte coğrafi keşifler olarak anılan bir keşif dalgası yaşanmıştır. Avrupa'nın her alanda yükselişi de coğrafi keşiflerin Avrupa'ya sağladığı üstünlük ile gerçekleşmeye başlamıştır (Engermen ve Sokolof, 2012, s.28-29).

Deniz gücü bakımından dönemin üstün devletleri olan Portekiz'in ve İspanya'nın başlattığı coğrafi keşifler sürecinde, Afrika kıtasının batı sahilleri boyunca ilerlenmiş, kıtanın güney ucunu aşılıp ve Hindistan'a ulaşılmıştır. Yaşanan bu gelişmenin Avrupalılar için ifade ettiği anlam ise aşılın Afrika'nın güney ucuna "Ümit Burnu" denmesinden de anlaşılmaktadır. Coğrafi keşiflerle birlikte oluşan yeni ticaret güzergâhları, Afrika kıtasındaki limanlar ve kıyı kolonileri Afrika'nın en stratejik noktaları olarak belirginleşmiş ve Avrupa açısından Afrika'nın jeopolitik öneminin hızla yükselmesine sebep olmuştur. Yeni ticaret yolları ve alanlarının ortaya çıkmasıyla Avrupa'nın ekonomisinde büyük bir canlanma boy göstermiştir (Watson, 1992, s.194). Bu canlanma döneminde özellikle Afrika kıtasından elde edilen elmas, kömür ve tarım ürünleri

sayesinde Avrupa’da hızlı bir sermaye birikimi gerçekleşmiştir. Ticaretten ve kolonilerden elde edilen gelir ile birlikte ekonomik sorunları arkasında bırakan Avrupa, artık bilimde, sanatta ve kültürde gelişme aşamasını yaşamaya başlamıştır.

Avrupa kültür ve medeniyetinin yükselişinde Afrika’nın yerine ve bu yerinin önemi baktığımızda ise; Öncelikle Afrika kıtası büyüyen ve güçlenen Avrupa ekonomileri için bir hammadde deposu olarak görülmüş, Avrupalıların ihtiyaç duyduğu tüm kaynaklara sahip, güçsüz ve sahipsiz bir kıta olarak ön plana çıkmıştır (Armaoğlu, 2010, 260). İkinci olarak Avrupa devletleri Afrika kıtası sayesinde, deniz aşırı ticaret güzergâhlarında güvenli bir şekilde ticari faaliyet sürdürmüşler, Afrika kıyılarında başlattıkları koloncilik faaliyetleri sayesinde dünyanın geri kalanına nispeten ciddi bir ekonomik güç elde etmişlerdir. (Hobsbawm, 1958, s.63). Afrika’nın Avrupa açısından önemini arttıran üçüncü özelliği de, uluslararası aktörlerin kıtada bulunan sömürgelerinin büyüklüğünü küresel güç mücadelesinde söz sahibi olmanın sembolü olarak değerlendirmesidir. Bu durum da kıtanın neredeyse tamamını sömüren Avrupa’nın her alanda küresel üstünlüğünün kabulünü beraberinde getirmiştir. Dördüncü olarak Afrika, Avrupalıların kendi kıtalarına ve kendi insanlarına zarar vermeden, aralarındaki sorunları çözmede kullanacakları boş bir çatışma alanı olarak görülmüş ve bu Avrupa’da biriken enerjinin Avrupa medeniyetine zarar vermeden salınabilmesine imkan vermiştir. Son olarak da Avrupalılar, yönetimi altına aldıkları yerlerde kendi sistemlerini kendi değerleri ve kendi dillerini zorunlu bir şekilde uygulatmasıyla, zor kullanmış olsalar da, hegemonyalarını tesis edebilecekleri şekilde her alanda Afrika sivil toplumunu dönüştürmüşlerdir. (Pella, 2013, s.214; Tawiah at all, 2022, 10-13);

16. Yüzyılda ilk işaretlerini aldığımız Rönesans hareketi ile Avrupa’nın ekonomik gücünü bilginin üretimine dönüştürmeye başladığı görülmektedir. Yaşanan “*Aydınlanma Dönemi*” ile Avrupa kendi medeniyetinin üstün bir medeniyet olduğu algısını oluşturmaya başlamıştır. Bu yüzden doğrudan ya da dolaylı olarak Afrika’dan sağlanan ekonomik avantajlar Avrupa Medeniyetinin yükselişe geçmesine ve “Yüksek Kültür” ile özdeşleşmesine, Avrupa’nın bir çekim merkezine dönüşmesine imkân sağlamıştır dememiz yanlış olmayacaktır. Avrupa’da yaşanan sanayi devrimi 18.yüzyıl ve sonrasında sömürgeciliğin büyük bir hızla atmasını tetiklemiştir (Sander, 2011, s.89). Sanayi devrimi sonrasında Avrupa’da ortaya çıkan üretim ve tüketimdeki hızlı artış sebebiyle Avrupa ihtiyaç duyduğu hammadde ve işgücünü karşılamak için kıyılarında yoğunlaştığı Afrika’nın iç kesimlerine de girmeye başlamıştır. Küçük Avrupa ülkelerinin bile yüz ölçümü olarak kendisinden kat ve kat büyük Afrika topraklarını kolayca işgal edebilmesi, yönetimlerini biçimlendirebilmesi Avrupa’nın dünyanın geri kalanı üzerinde ciddi bir psikolojik üstünlük sağlamasına sebep olmuştur. Batı medeniyetinin temel dinamiklerini oluşturan sanayi devrimi ve gelişen bilim sayesinde bu dönemlerde Batılı olmak diğerlerine karşı açık bir üstünlük emaresi halini almıştır (Topcan, 2020, 364).

Avrupa’nın askeri ve siyasi alandaki bu üstünlüğü, yine Afrika sömürgeleri üzerinden kazandığı ekonomik üstünlük ve bu ekonomik üstünlüğün gelişmesine imkan verdiği sosyal ve kültürel üstünlükle birleşmiş ve Avrupa 19. Yüzyılın mutlak hakimi olarak tarihte

yer edinmiştir. Uluslararası alanda sömürgecilik yaklaşımı, Birinci Dünya Savaşı (I.DS) sonrasında kurulan MC ve II.DS sonrasında kurulan Birleşmiş Milletler (BM) teşkilatlarının etkisiyle değişmek zorunda kalsa da Avrupa'nın Afrika üzerindeki hakimiyeti ve hegemonya tesisi yönünde ilerlemesi son bulmamıştır. Avrupa sahip olduğu bilgi üretim süreçlerinden faydalanarak Savaş sonrası yıllarda da bu ülkelerin yetersizliği teorisini üretmiş ve buralarla olan ilişkisini meşruiyet çerçevesine sokmuştur (Arowolo, 2024, 433-436). Avrupa, belirli bir güce sahip olmakla birlikte, ancak soğuk savaşın bitmesi ve iki kutuplu sistemin çökmesi sonrası oluşan boşluk döneminde ABD'nin stratejik planlamasından kısmen kurtulabilmiştir. AB'nin gerçek manada bir hegemonya girişiminden bahsetmek ancak bu süreçten sonra mümkün hale gelmiştir.

AB'nin Afrika üzerindeki hegemonyasına bakıldığında ise belirgin bir şekilde üstün medeniyet algısının oluşturduğu çekim ön plan çıkmaktadır. Coğrafi keşifler sonrasında başlayan sömürgecilik dönemi toplumların bilinçaltında nesiller boyu süren köle-efendi türünde bir tabiyet ortaya çıkarmıştır. Afrika kıtasında söylem düzeyinde Avrupa karşıtı gruplar ve bireyler de bile Avrupa şehirlerine gitmek, Avrupa'da eğitim almak, Avrupa meşeyi ürünler kullanmak bir prestij bir statü kaynağı olmuştur. AB'nin kuruluşuyla birlikte ilkeler ön plana çıkmış demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan hakları gibi söylemler Afrika'daki siyasal ve soysal yapıda konumlanmış çeşitli aktörler tarafından algı yönetimi için sıkça kullanılan argümanlar olmuştur. Yaygın dil eğitimi ise AB'ye yönelik üstün medeniyet algısını destekleyici bir işleve sahip olmuştur. Afrika kıtasının neredeyse her yerinde bir Avrupa dili konuşulmaktadır. Bu sebeple dilini konuştukları eskiden sömürgecilerin ülkelerin tesirinden bu gün bile çıkamamaktadırlar. AB'nin resmi dilleri ile eğitim gören Afrikalı öğrenciler, Avrupalı gibi düşünme ve yaşama fonksiyonu ile donatılıp Avrupa hayranlığı ile Afrika ülkelerinin yönetim kademelerine gelmektedir. Dil eğitimi ile sağlanan psikolojik üstünlük sanatsal, kültürel, sosyal hayranlığı da beraberinde getirmektedir. Bu durum Avrupa hegemonyası için büyük bir avantaj oluşturmaktadır. Ayrıca, Afrika ülkelerindeki medya kuruluşları ve Afrikalı bazı aydınlarında katkılarıyla AB, ekonomiden kültür sanata, eğitimden istenilen yaşama standartlarına kadar birçok noktada Afrika üzerinde hegemonik bir konuma sahip olmuştur.

Afrika'daki devletlerin ve uluslararası örgütlerin AB ile geliştirdiği ilişkiler ile yaptığı anlaşmalar ise hegemonyanın kurumlar kriteri çerçevesinde AB hegemonyasına hizmet etmektedir. Bu kapsamda birliğin ortak dış politika programı olarak benimsenen ve uygulanan AB odaklı Avrupa Komşuluk Politikası ön plandadır. AB üyesi ülkelerin Afrika ülkeleriyle karşılıklı olarak geliştirdikleri işbirliği programları ve kurumları ise AB'nin Avrupa Komşuluk Politikası'nı destekleyici mahiyette olmuştur.

Hegemonya'nın üçüncü ayağı olan maddi kabilyet bir anlamda ödüllendirme ve cezalandırma mekanizmasına yönelik araçlar toplamıdır. Bu çerçevede Avrupa ülkeleri ile Afrika ülkeleri arasında kurulan ticari ve finansal ilişkiler ile sağlanan ekonomik zemin, maddi kabilyetin ödüllendirici unsurlarını ciddi ölçüde karşılamaktadır. Afrika, Avrupa'dan sonra en çok Euro kullanılan coğrafyaya sahiptir. Avrupa dışında kullanılan toplam 210 milyar Euro'nun 180 milyar Euro'su Afrika'da kullanılmaktadır. Ayrıca

Fransızların oluşturduğu bir nevi gümrük birliği ve Pazar gibi çalışan Frank Bölgesi gibi yapılar da mevcut olan Afrika'nın Avrupa'dan, Avrupa ürünlerinden etkilenmemesi ve Avrupa Birliği'nde yaygın görülen tüketim kalıplarına erişme isteği kaçınılmazdır. Ayrıca Afrika'daki finans kuruluşlarına ve büyük ölçekli yatırım yapabilen şirketlerine bakıldığında ise yine AB'nin etkinliği görülmektedir. Bundan mütevellit bazı Afrikalılarda AB'ye karşı bir aidiyet duygusu bile oluşmaktadır. Maddi kabiliyetin cezalandırıcı boyutu açısından ise AB'nin başvurabileceği araçlar askeri olmaktan çok ekonomik yaptırımlar ve siyasi kararlarla sınırlı durumdadır. AB'nin askeri güç açığının ise üye ülkelerin (özellikle Fransa'nın) operasyon kabiliyeti ile giderdiğini söylemek mümkündür.

Ancak AB hegemonyası için çok olumlu geçen 90'lı yıllar ve 2000'li yılların başlangıcındaki konjontürün çok uzun sürmediğini söylemek mümkündür. Bu durumun üç temel nedeni bulunmaktadır. Bunların birincisi Avrupa'nın güç kaybı, ikincisi Avrupa'ya karşıtlığının artması, üçüncüsü ise Çin'in kıtadaki faaliyetleriyle artan çekim etkisidir.

AB'nin güç kaybettiği algısının birlik içindeki siyasi gelişmeler, ekonomik sorunlar, askeri pasiflik ve tutarsız ilkeler boyutları bulunmaktadır. Ayrıca bu algı nispeten Çin'in kıtadaki faaliyetleri ile hızlanmış olan bir algıdır. AB son dönemlerde brexit, ırkçı aşırı sağın yükselişi, yüksek genç işsizlik oranları, bütçe açıkları ve finans sektöründeki kırımlar gibi sorunlarla karşılaşmıştır (Soytürk, 2020, s.312). Birleşik Krallık gibi geçmişin süper gücü olan önemli bir aktörün AB'den çekilmesi AB'nin geleceğine dair olumsuz bir algı ortaya çıkarmıştır. Arap Baharı sürecinin etkilediği Kuzey Afrika bölgesinde ortaya çıkan kaotik süreçte çıkar çatışmaları nedeniyle birlik üyesi ülkelerin Afrika özelinde ortak hareket kabiliyetinin sınırladığını da söylemek mümkündür. Afrika'da yaşanan darbelerin ve iktidar değişimlerinin bir şekilde Avrupa ülkeleriyle ilişkilendirilmesi Avrupa'ya yönelik inancı sarsmıştır. Avrupa ülkelerinde yükselen yabancı karşıtlığı ve benimsenen göçmen politikası ise Avrupa'ya dair olumlu bakışı hızla geriletmiştir. Fransa'nın kıtada rahatsızlık veren askeri operasyonları sonucu bazı ülkelere çıkartılması ise Avrupa karşıtlığının en temel göstergesi durumundadır. Bu sorunlar karşısında zayıf bir performans göstermesi AB'ye yönelik olumsuz algının başlıca sebebi olmuştur. Bu algı AB'nin Libya krizinde pasif kalmasıyla devam etmiştir (Soytürk, 2019, s.2254). İsrail'in gazgedeki soykırımı karşısında da sessiz kalmayı hatta İsrail'i destekleyen bir duruş sergilemesi AB'nin ilkeler, değerler ve normlar açısından söylediği ve ortaya koyduğu herşeyi zedeler hale gelmiştir.

Soğuk Savaş döneminde göreceli olarak içine kapalı kalan Çin'in Afrika'ya yönelik dış politikası 2000'den sonra önemli ölçüde değişmiştir. 2000'li yılların başından itibaren büyük ölçüde kaynak çıkarma, ticaret ve yatırım ekonomik nedenlere dayalı olarak Çin'in Afrika kıtasına karşı artan bir ilgisinin olduğu açıkça görülmektedir (Mlanbo Kushamba, Simawu, 2016, s.259). 2000'den 2023 kadar geçen sürede ikili ilişkilerdeki toplam ticaret hacmi yaklaşık 24 kat artmış; 10 milyar dolar seviyesinden 238 milyar dolar seviyesine gelmiş durumdadır ("Data: China-Africa Trade", t.y.). Her ne kadar ekonomik ilişkilerin gölgesinde kalmış olsa da Çin ile Afrika arasında hızla gelişen ilişkilerin bir diğer önemli boyutunu ise askeri ve güvenlik alanlarında yaşanan gelişmeler oluşturmaktadır (Yıldız,

2022, s.83). Özellikle Babül Mendap Boğazı'nın stratejik açıdan en önemli noktası konumundaki Cibuti'de açılan Çin'in askeri üssü Çin ile Afrika arasındaki askeri ilişkilere önemli bir ivme sağlamıştır. Bu üssün aynı zamanda Çin'in yurt dışındaki ilk askeri üssü olması da Afrika'ya verdiği önemi göstermiştir. 2018 yılında düzenlenen Çin-Afrika Savunma ve Güvenlik Forumu ise Çin ve Afrika arasındaki askeri ilişkilerin de ekonomik ilişkiler gibi hızlıca artacağına işaret etmektedir.

5. SONUÇ

Çalışmada cevap aradığımız temel araştırma sorusu çerçevesinde ulaşılan sonuç Soğuk Savaş sonrası oluşan sistemsel boşluk sayesinde Avrupa'nın Afrika üzerinde bir tür hegemonik etki oluşturabildiği, ancak AB'yönelik algıdaki değişim ve Çin'in kıtaya artan ilgisi nedeniyle son yıllarda bu hegemonik etkinin giderek zayıfladığıdır. Küresel bir hegemonya kurmak hususunda herhangi bir başarı gösteremeyen Avrupa'nın, Afrika'daki hegemonyasının da sürdürülebilir olmadığıdır. Hem küresel hem Afrika üzerinde bir hegemonya tesisi için öngörülen kriterler içerisinde en zayıf kalan kriterin maddi kabiliyetlerin zorlama alanı olduğu da görülmektedir. Bu da çalışmanın başında belirttiğimiz araştırma hipotezinin doğruluğunu ispatlamaktadır.

Hegemonya teorisinin uluslararası alan için öngördüğü unsurlar olan fikirler, kurumlar ve maddi kabiliyet unsurları açısından bakıldığında, fikirler olarak kodlanan sosyal düzen, siyasal düzen ve kültürel yapı açısından Avrupa'nın kayda değer üstünlükleri olduğu görülmektedir. Ancak bu üstünlüğü, ikincil ülkelere ve onların sivil toplumlarına benimsetmede küresel ölçekte bir başarının bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. AB'nin küresel kurumlar üzerindeki etkisini incelediğimizde de BM Organizasyonları, Dünya Bankası, Uluslararası Pana Fonu gibi küresel kontrolü sağlayabilecek ölçekteki kurumları bulunmadığı ve uluslararası alandaki mevcut kurumlar üzerinde ise tam bir söz sahipliği kurulamadığını söylemek mümkündür. Ayrıca maddi kabiliyetler açısından da ekonomik yaptırımların ötesinde bir zorlayıcı araç kullanma potansiyeli de oldukça düşüktür. Bu kapsam AB'nin küresel bir hegemon olma hususunda oldukça zayıf kaldığını görülmektedir.

Uluslararası konjonktür ve AB'nin sahip olduğu imkanlar küresel hegemon olmak için yeterli gelmese de bölgesel bir hegemon olabilecek düzeydedir. Bu kapsamda AB-Afrika ilişkilerinin incelenmesi sonucunda AB'nin Afrika üzerinde sınırlı da olsa bir hegemonik etk tesis ettiği görülmüştür.

AB'yi oluşturan ülkelerin tarihsel süreç içerisinde Afrika'nın sivil toplumunda, siyasal yapılanmasında, ekonomisinde, kısacası her alanı üzerinde yarattığı etki sayesinde Avrupa 1990'lar sonrasında Afrika üzerinde söz sahibi bir hegemon olarak değerlendirilebilir. Afrika kıtasında neredeyse her ülkede bir Avrupa dilinin konuşulmakta ve de ikinci ya da üçüncü resmi dil olarak kullanılmaktadır. Parlak zekâya sahip öğrencilerin Avrupa'da eğitim görekerek kendi ülkesine dönmekte ve Avrupai yaşam tarzını, Avrupai düşünceyi benimsemiş bir Afrikalı olarak kamunun her kademesinde yönetici konumda görev yapmaktadır. Kıtadaki basım yayın kuruluşları olarak hâkim olan Avrupa medyasının

Afrika halkı üzerinde sosyal mühendislik yapabilmesi de Avrupa'nın Afrika sivil toplumunu sosyal ve kültürel alanda şekillendirebilmesine de imkan vermiştir. Bu kapsamda hegemonya teorisindeki fikirler kriteri zemininde Afrika üzerinde etkisinin olduğu açıkça görülmektedir.

Tarihsel bir bloğun hegemonyasını tesis edebilmesi için sağlaması gereken bir diğer koşul olan “kurumlar” açısından baktığımızda ise eksiklerinin olmasına rağmen kurumlar üzerinde asgari şartları sağlayabilecek yeterli bir seviyede etki edebilme gücünün bulunduğu görülmektedir. Avrupa'nın Afrika kıtasındaki yerel, bölgesel ve tüm kıtaya hitap eden örgütlenmelere nüfus edebildiği, kıtadaki ülkelerin siyasal üst yapısını şekillendirebildiği yadsınamaz bir gerçektir. Ortaya koyduğu evrensel ilkelerin denetimini sağlamak için geliştirdiği mekanizmalar ve kıta ülkeleri ile yapmış olduğu ikili ya da çok taraflı antlaşmalar sayesinde maddi kabiliyet ile fikirlerin somut bir karışımı olarak kurumları etkin bir şekilde kullanabildiği söylemek yanlış olmayacaktır. Ortaya konan bu durumlar Avrupa'nın Afrika üzerinde açık bir hâkimiyet tesis ettiğini göstermektedir. Afrikalıların Fransız gibi düşünmeyi, İngiliz gibi yaşamayı, Avrupa mallarını kullanmayı, Avrupa Birliği'ne üye herhangi bir devletin vatandaşlığını ve hatta Avrupa'yı görmüş olmayı bile bir prestij unsuru olarak algılamaları ile Avrupa ile iyi ilişkiler geliştiren, mevzuatlar çerçevesinde kendisini AB normlarına yaklaştıran ülkelerinde refah artışı, kalkınmayı ve uluslararası saygınlığını arttırabileceği inancı, hakimiyetin hegemonyaya dönüşmesi için gerekli olan rıza unsurunu oluşturmuştur.

Birlik olarak olmasa da üye ülkelerin Afrika üzerindeki askeri kuvvetleri ve kıtaya olan coğrafi yakınlığı sayesinde hegemonyanın çifte perspektifinden biri olan “zorlama/kuvvet” faktörüne sahip olduğunu kıtaya her daim hissettirmektedir. Bu duruma ilaveten Avrupa'nın Afrika dış ticaretindeki payı göz önüne alındığında, Afrika'da hegemon güç olabilmesi için gerekli olan maddi kabiliyete bir müddet sahip olduğu anlaşılmaktadır. Ancak Birleşik Krallık'ın birlikten çıkması ve birlik içerisindeki diğer sorunlar Afrika ülkelerinde Avrupa algısını zayıflatan bir güç kaybı ortaya çıkarmıştır. Fransa'nın istenmeyen davranışlar sergilemesiyle birlikte bu güç kaybı Avrupa karşıtlığına doğru evrilmeye de başlamıştır. Ek olarak Çin'in kıtadaki faaliyetleriyle artan çekim etkisi ve bu etkinin askeri işbirliği ile güçlendirilmesi ise öyle yada böyle Avrupa'nın Afrika üzerindeki etki alanını daraltıcı bir sonuç ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla Avrupa'nın Afrika üzerindeki hegemonyasının sürdürülebilirliği de zora girmiştir.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Makalenin tüm süreçlerinde Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'nin araştırma ve yayın etiği ilkelerine uygun olarak hareket edilmiştir.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makalenin tamamı yazar tarafından kaleme alınmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur.

KAYNAKÇA

- Armaoğlu, F. (2010). *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.
- Arowolo, D. E. (2022). Dancing on a knife-edge: European colonisation of Africa and Nigeria's cultural crisis. *African Identities*, 22(2), 430–446.
- Bates, T.R. (1975). Gramsci and the Theory of Hegemony, *the History of Ideas*, 36(2), 351-366.
- Biswas, S. (November 2016). Stories of Hegemony: The Political Stakes of the Rise and Decline of US Power, *The Journal of Asian Studies*, 75(4), 1031-1039.
- Bostanoğlu, B. ve Okur, M.A. (2009). *Uluslararası İlişkilere Eleştirel Kuram: Hegemonya, Medeniyetler ve Robert W. Cox*, İmge Yayınevi, Ankara.
- Canbolat, İ. (2014). *Örümcek Evinde Oturulmaz*, Alfa Aktüel Yayınları, Bursa.
- China-Africa Research Initiative-A. Data: China-Africa Trade, Erişim: <http://www.saiscari.org/data-china-africa-trade>.
- Cox, R.W. (1987). *Production, Power and World Order: Social Forces In The Making Of History*, Columbia University Press, New York.
- Cox, R.W. (1993). *Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essey In Method*, Ed. Stephen Gill, Gramsci, Historical Materialism and International Relations, Cambridge University Press.
- Destradi, S. (2008). *Empire, Hegemony, and Leadership: Developing a Research Framework for the Study of Regional Powers*, German Institute of Global and Area Studies.
- Engerman, S. L., ve Sokoloff, K. L. (2012). Colonisation and Development. *Economic History of Developing Regions*, 27(sup1), 28-40.
- Fontana, B. (2013). *Hegemonya ve İktidar; Gramsci ve Machiavelli Arasındaki İlişki Üzerine*, Çev. Onur Gayretli, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Gordon, C. (2010). Great expectations – the European Union and cultural policy: fact or fiction?, *International Journal of Cultural Policy*, 16 (2), 101-120.
- Gramsci, A. (2007). *Hapishane Defterleri*, Çev. Adnan Cemgil, Belge Yayınları, İstanbul.
- Hazar, N. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Afrika ve Türkiye-Afrika İlişkileri*, Usak Yayınları, Ankara.
- Hobsbawm, E. J. (1958), "The Crisis of the Seventeenth Century," in Trevor Aston, ed., *Crisis in Europe, 1560-1660*. Routledge & Kegan Paul, London.
- Im, H. B. (1991). Hegemony and Counter-Hegemony In Gramsci, *Asian Perspective*, 15(1). 123–156,
- Ives, P. (2011). *Gramsci'de Dil ve Hegemonya*, Çev. Ekrem Ekinci, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Kumar, S. (November–December 2011). The exercise of hegemony in contemporary culture and media, and the need for a counter-hegemony initiative, *Social Scientist*, 39(11), 33-40.
- Lorca- Susino, M. (2010). *The Euro in The 21st Century*, In International Political Economy of New Regionalisms Series, Ashgate, Surrey – England.
- Mlambo, C., Kushamba, A. and Simawu, M.B. (2016). China-Africa Relations: What Lies Beneath?, *The Chinese Economy*, 49: 257–276.
- Okur M.A. (2010). *Emperyalizm Hegemonya İmparatorluk*, Ötügen Yayınları, İstanbul.
- Özdal, B. (2013). *Avrupa Birliği; Siyasi Bir Cüce - Askeri Bir Solucan Mı?*, Dora Yayınları, Bursa.
- Pella, J. A. (2013). World society, international society and the colonization of Africa. *Cambridge Review of International Affairs*, 28(2), 210–228.
- Puchala, D. J. (2005). World Hegemony and the United Nations. *International Studies Review*, 7(0), 571–584, Erişim Adresi: <http://www.jstor.org/stable/3699675>
- Sander, O. (2011). *Siyasi Tarih - İlk Çağlardan 1918'e*, İmge Kitapevi, Ankara.
- Santucci, A. (2011), *Gramsci'yi Anlamak*, Çev. Selim Sezer, Kalkedon Yayınları, İstanbul.
- Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliği ve Geleceği. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*, 6(2), 311-330.
- Soytürk, M. (2019). Avrupa Birliğinde Hegemonya Sorunu ve Almanya. *OPUS International Journal of Society Researches*, 10(17), 2245-2262.

- Tawiah, V., Oyewo, B. M., Doorgakunt, L. D. B., & Zakari, A. (2022). Colonisation and accounting development in Sub-Saharan Africa. *Cogent Business & Management*, 9(1). 1-18.
- TC Dışişleri Avrupa Birliği Başkanlığı, *Avrupa Birliği'nin Tarihçesi*, Erişim: https://www.ab.gov.tr/avrupa-birliginin-tarihcesi_105.html
- Topcan, Ö. (2020) Batı Medeniyeti Gölgesinde Ötekilerin İnşası. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 126(249) 347-368.
- Watson, A. (1992). *The Evolution Of International Society*. Routledge, London and Newyork
- Wells, A. (2007). Imperial Hegemony and Colonial Labor, *Rethinking Marxism: A Journal of Economics, Culture & Society*, 19(2), 180-194.
- Woolcock, J.A. (1985). Politics, Ideology and Hegemony in Gramsci's Theory, *Social and Economic Studies* 34(3), 199–210.
- Worth, O. (January 2011). Recasting Gramsci in international Politics, *Review of International Studies*, Vol. 37(1), 373-392.
- Yıldız, M., (2022). Afrika'da Büyük Güç Rekabeti: Çin'in 21. Yüzyılda Artan Nüfuzu ve Abd'nin Tepkisi, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 72, 78-91.